

ВІДГУК

**офіційного опонента про дисертацію
ІЛЬКІВ АННИ ВОЛОДИМИРІВНИ
«Інтимний дискурс письменницького
епістолярію другої половини XIX – початку
XX століть», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література**

Іще на межі XIX – XX століть І. Франко наголошував на необхідності вивчення епістолярію письменників як одного з найважливіших джерел історико-літературного процесу. Насамперед це інформація про біографічні моменти в житті адресанта, у тому числі й глибоко інтимні, його психічний стан, мотиви творчості тощо. Водночас листи – це автентичні саморефлексії, не розраховані на оприлюднення, і разом з тим інтелектуальна спадщина, без якої неможливе всебічне пізнання феномена української художньої словесності.

Значення приватного листування письменників як джерельного матеріалу для пізнання не лише певної творчої особистості, а й тих чи інших культурних і соціальних процесів, важко переоцінити, адже кожен лист – це сполучна ланка поміж людьми і не раз народжується з конкретної спонуки.

Художнє письменство – це живий організм, який твориться самим життям митців й існує не тільки в художніх текстах, а й у численних складових літературного процесу. «Я беруся стверджувати, – писав Ш. О. Сент-Бев, – що, перечитуючи старі газети й критичні статті, які мали найбільший успіх свого часу, ми завжди виявляємо в них надрукованою лише половину статті: друга половина залишилася записаною тільки в головах читачів. Уявіть собі надруковану сторінку, яку ми читаємо лише з лицевого боку; текст на з в о р о т і зник, вона чиста, і цей зворот, який доповнює сторінку, є ніщо інше, як умонастрій тогочасної публіки, внесок, у

якому немала частка і розуму, й активності. Ось цей-бо умонастрій – якщо тільки ми хочемо судити за справедливістю – нам і належить відновити нині, коли ми беремося судити про критиків минулого, тобто про наших попередників».

Уявити храм культури, побудований із самих лише «генеральних споруд» неможливо, він немислимий без численних допоміжних, немов другорядних документів, без «звороту аркуша», прочитати який можна, лише вивчаючи джерела творчості письменників, їхнє листування, щоденникові записи тощо. У цьому виявляється одна з цінних дослідницьких традицій, що полягає в увазі й повазі до культури.

Сучасне літературознавство активізувало інтерес до письменницького листування другої половини XIX – початку XX століть – періоду, насиченого різномірними стильовими та ідейними тенденціями, збагаченого поглибленим змістом і пошуком оновлених форм.

Актуальність дисертаційної роботи Анни Ільків визначається нагальною потребою дослідити художню специфіку та жанрово-стильові модифікації українського інтимного письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть з урахуванням нових літературознавчих моделей рецепції приватної кореспонденції вітчизняних митців слова, а також відсутністю комплексної праці з означеної проблеми і зростанням об'єктивного інтересу до документалістики.

Все це дає підстави стверджувати, що авторка вдало вибрала тему дисертації, правильно визначила об'єкт, мету і завдання наукової праці. Дослідницею чітко вивірена також методологія роботи, її наукова новизна й практичне значення. В цілому вони повністю розкривають логіку виконаної дисертації в теоретичному та практичному аспектах.

У цілому структура дисертації виглядає логічною, чітко вибудованою. Дискурс інтимного письменницького листування аналізується у світлі визначеної проблеми з урахуванням сучасних уявлень про специфіку аналізу епістолярних текстів.

Глибоко й кваліфіковано проведений аналіз вітчизняної літератури, пов'язаної з темою дисертації, дозволив авторці доказово розкрити актуальність розробки проблеми, визначити композицію наукової праці. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до розділів та загальних висновків і списку використаних джерел, який нараховує 537 позицій.

Дисертація містить 410 сторінок (з них основного тексту – 362 сторінки).

Щодо вступної частини роботи, то в ній А. В. Ільків належним чином означила необхідні там атрибути, зокрема чітко визначила мету і завдання, яких назвала цілу низку і які, зауважимо наперед, загалом у дисертації реалізовані.

У «Вступі» подано розгорнутий виклад «передісторії» до обрання теми дисертації та її ґрунтовної актуальності. Робить це дослідниця за допомогою ланцюжка аргументів із логічним переходом від однієї ланки до іншої. Структура вступу чітка і містить усі необхідні компоненти: інформацію про об'єкт і предмет аналізу, наукову новизну, практичну цінність одержаних результатів, зазначено в ньому й етапи апробації результатів наукового пошуку.

Перший розділ дисертаційної студії – *«Становлення і розвиток української епістолографії та епістолярної традиції»* – присвячено висвітленню генези й основних етапів розвитку вітчизняного письменницького листування та епістолярної традиції в літературі, а також осмисленню низки важливих літературознавчих проблем, що потребують нагального вирішення.

Загалом розділ виписано досить фахово й аргументовано доказово.

У другому розділі – *«Теоретико-методологічні засади дослідження епістолярного жанру в українському і зарубіжному літературознавстві»* – А. В. Ільків розглядає вузлові теоретичні аспекти щодо аналізу епістолярного

жанру в науці про письменство, акцентує увагу на поняттєвому апараті, уточнює ряд епістолографічних дефініцій, у тому числі й ключового для дисертації терміна – «інтимний епістолярій». Дослідниця переконливо обґрунтовує жанрову типологію письменницького листування, специфіку біографічного та автобіографічного текстотворення, що свідчить про актуалізацію ґрунтовних теоретичних знань у процесі осмислення конкретних історико-літературних фактів, про широку ерудицію авторки дисертації.

Третій розділ дисертації – *«Романтичний інтимний лист другої половини XIX століття: проблемно-тематичний, образний та жанрово-стильовий рівні тексту»* – присвячено дослідженню темарію, філософської основи, особливостей поетики та специфіки жанрово-стильових модифікацій романтичного інтимного листування.

Не можна не відзначити згаданий розділ як один із найбільш досконалих, оскільки у ньому фахово й розлого систематизовано численні підходи до жанру романтичного інтимного листа, критично оцінено їх результативність, зроблено спробу полемізувати з окремими положеннями різних науковців.

У четвертому розділі роботи – *«Модерний інтимний лист межі XIX – початку XX століть: поетикальні особливості й палітра жанрово-стильових модифікацій»* – об'єктом наукового аналізу стали художньо-стильові особливості модерного інтимного листа, філософське підґрунтя епістолярного тексту, а також наративна специфіка епістолярного діалогу. Загалом це новаторське дослідження системи жанрово-стильових модифікацій інтимного листа другої половини XIX – початку XX століть як однієї з ознак метажанрової природи епістоли.

Інтимні листи письменників несуть заряд величезної сили, оскільки на прикладі конкретного життя показують шлях, по якому повинна йти людина, чому і як треба служити, в ім'я чого, яких цілей жити й боротися, як треба любити і що ненавидіти всім своїм єством.

У переконливих та аргументованих «Висновках» підсумовано результати наукового пошуку. Цей фрагмент дисертації виконано у повній відповідності з вимогами щодо наукових робіт такого плану. Практично жодна з позицій «Висновків» не викликає серйозних заперечень, оскільки підсумки всього дослідження постають логічно умотивованими, достатньо ґрунтовними, сконцентровано відтворюють сутність дисертаційної роботи.

Цілком слушним видається мені загальний підсумок дисертаційної роботи: «Еволюційні зміни епістолярного жанру в українській літературі другої половини ХІХ – початку ХХ століть простежуються на різних структуральних рівнях тексту: на рівні любовної концепції листа, зокрема філософського наповнення концепту "любов" відносно власного "я", на рівні поетикальних можливостей, на рівні трансформації біографічного досвіду в систему образно-архетипних структур, а автора біографічного – в лімінального автора листа. Жанрова еволюція листа очевидна і на рівні внутрішніх змін жанру – жанрово-стильових модифікацій» (с. 362).

Головні здобутки дослідження мають теоретичне й практичне значення, оскільки можуть бути використані при викладанні навчальних курсів із української літератури, на спецкурсах і спецсемінарах, а також для написання курсових, дипломних і магістерських робіт, у процесі створення підручників, монографій з історії й теорії літератури, порівняльного літературознавства.

Отже, рецензована робота заслуговує на високу оцінку, однак, оскільки справжнє творче дослідження неминуче продукує дискусійні вектори та намічає перспективи подальших розробок, остільки в цьому плані дисертація Анни Ільків не є винятком. Тому окремі положення літературознавчої праці дисертантки викликають зауваження дискусійного характеру.

1. Методологія дослідження охоплює дуже широку палітру загальнонаукових і літературознавчих методів. І все ж її варто було розширити за рахунок власне філологічного та текстологічного методів із

залученням психоаналітичної теорії «архетипів» К. Г. Юнга, О. Лосева, Е. Ноймана, зокрема й через те, що праці К. Г. Юнга дисертантка використовує в дослідженні неодноразово, зрештою, як і згадану методологію вченого.

2. В авторефераті дисертації А. В. Ільків, обґрунтовуючи те чи інше положення, почасти вдається до канонічної форми дисертаційного викладу матеріалу: «на нашу думку» (с. 13), «на наш погляд» (с. 14). Як на мене, подібних формул-кліше в авторефераті дисертації варто уникати, оскільки сама специфіка цього жанру передбачає власне авторську позицію дисертанта.

3. Незважаючи на те, що список використаних джерел у дисертації доволі об'ємний, разом з тим варто зауважити, що до операційного поля аналізу дослідниці чомусь не потрапили ґрунтовні епістолографічні праці, зокрема монографії Г. С. Мазохи «Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації» (2006), Л. М. Курило «Творча індивідуальність Олеся Гончара в епістолярному дискурсі» (2007), І. В. Григоренко «Панас Мирний у листах та спогадах сучасників» (2013), дисертаційні студії В. А. Савчук «Епістолярна спадщина Лесі Українки: джерелознавчо-текстологічний аспект» (2009), М. Б. Пангелової «Епістолярій Уласа Самчука: відображення літературного життя та творчої індивідуальності письменника» (2011), І. В. Погребняк «Громадське і приватне в епістолярії Бориса Грінченка» (2013) та деякі інші. На мій погляд, ключові положення згаданих наукових праць могли б бути корисними при аналізі інтимного письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Необхідно було б також залучити архівні матеріали, зокрема приватне листування – «діалоги на відстані» П. Куліша з Г. Барвінок, М. Коцюбинського з О. Аплаксіною, Б. Грінченка з М. Грінченко, В. Винниченка з Р. Ліфшиць. Чимало з цих інтимних листів є своєрідним «рукописним хронотопом» (термін Л. Мірошніченко), доповненням до

художньої творчості митців. Оригінали багатьох письменницьких листів згаданих авторів зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, у відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, в Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва України, в архівах Чернігова, Харкова, Львова та інших міст України. Ці матеріали сьогодні відкриті для науковців і, безперечно, документальні джерела могли б значно збагатити дисертаційну роботу Анни Ільків.

Однак висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і аж ніяк не применшують концептуальних ідей дисертації, не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження.

Основні положення літературознавчої праці вичерпно відображені у монографії та двадцяти шести наукових статтях, з яких вісімнадцять опубліковано у фахових виданнях України, чотири статті – у зарубіжних наукових часописах, чотири публікації – додаткові. Автореферат дисертації цілком відповідає змісту виконаного дослідження.

За своєю актуальністю, теоретичним рівнем, новизною постановки і розв'язанням порушених проблем, практичним значенням одержаних результатів дисертація «Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ століть» є завершеним самостійним дослідженням, важливим для сучасної науки про літературу.

Практична цінність дисертації зумовлена тим, що її результати можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення українського письменницького епістолярію і ширше – літературного процесу ХХ – початку ХХІ ст., а матеріали можуть бути використані при викладанні певних тем з історії української літератури ХІХ–ХХ століть, спецкурсів і спецсемініарів у вищих навчальних закладах. Літературознавча робота виконана на належному науковому рівні і відповідає вимогам до докторських дисертацій, сформульованим у п. п. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і

присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 656, та профілеві спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 у Київському університеті імені Бориса Грінченка, а її авторка – Ільків Анна Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

**доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
романо-германських мов**

Національної академії

Служби безпеки України

В. І. Кузьменко

Підпис В. І. Кузьменка засвідчую.

В. о. ученого секретаря

О. Є. Муратов